

Przegląd Prawa Konstytucyjnego

-----ISSN 2082-1212-----

DOI 10.15804/ppk.2020.01.15

-----Nr 1 (53)/2020-----

Jacek Karakulski¹

Klauzula demokratycznego państwa prawnego jako fundament limitacji ograniczania konstytucyjnych praw i wolności jednostki

Słowa kluczowe: prawo konstytucyjne, zasada demokratycznego państwa prawa, aksjologia konstytucji, bezpośrednie stosowanie konstytucji, ograniczanie praw i wolności

Keywords: constitutional law, principle of a democratic state ruled by law, axiology of the constitution, direct application of the constitution, limitation of rights and freedoms

Streszczenie

Mimo wprowadzenia do Konstytucji RP z 1997 r. szeregu szczegółowych unormowań (zasad) wcześniej wyprowadzanych z klauzuli demokratycznego państwa prawa, aktualnym pozostaje jej istotne znaczenie dla dyskursu wokół granic ingerencji prawodawczej w prawa i wolności jednostki. Autor niniejszego tekstu koncentruje się na analizie wieloaspektowości wpływu omawianej fundamentalnej zasady na proces wykładni i stosowania przepisów prawa. W pracy poruszone zostają wątki związane nie tylko z zakresem bezpośredniego stosowania art. 2 Konstytucji RP, lecz także jego doniosłością dla określenia konstytucyjnej aksjologii, której znaczenie dla oceny legalności (proporcjonalności) wkroczenia przez ustawodawcę w domenę praw i wolności konstytucyjnych jest w judykaturze coraz wyrazistsze.

---

¹ ORCID ID: 0000-0003-3085-8705, magister, Katedra Prawa Konstytucyjnego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, e-mail: jacek_karakulski@onet.eu.

Abstract**The Democratic State Ruled by Law Clause as a Fundamental Rule of Limiting Restrictions on Constitutional Rights and Freedoms**

Despite the introduction to the Constitution of the Republic of Poland of 1997 of a number of detailed regulations (principles) previously derived from the democratic state ruled by law clause, its importance for the discourse around the limits of legislative interference in the sphere of individual rights and freedoms remains relevant. The author of this text focuses on the analysis of the multifaceted nature of the impact of this fundamental principle on the process of interpretation and application of legal provisions. The text outlines the issues related not only to the scope of direct application of Article 2 of the Constitution of the Republic of Poland, but also its importance for reasoning about the constitutional axiology which significance for the assessment of the legality (proportionality) of interference by the legislative authority with the domain of constitutional rights and freedoms is becoming ever clearer.

I. Wstęp

Problem dochowywania przez ustawodawcę zwykłego zasad rządzących podkonstytucyjną sferą normatywną w przedmiocie reglamentacji podstawowych praw i wolności, jest zagadnieniem fundamentalnym z punktu widzenia realnej ochrony praw i wolności jednostki. Dekodowanie treści tych zasad niejednokrotnie stanowiło pole rozważań doktryny prawa i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. Celem niniejszej pracy jest uporządkowanie szeregu istotnych dla omawianego zagadnienia kwestii, a także poszerzenie dyskusji wokół standardu ochrony konstytucyjnych praw i wolności, jakiego oczekiwać należy od demokratycznego państwa prawa. Pierwsza hipoteza jaka stanowi asumpt do podejmowanych tu rozważań jest związana z dylematem, zasadzającym się na stwierdzeniu czy zasada demokratycznego państwa prawa ujęta *expressis verbis* w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej

z 2 kwietnia 1997r. (dalej: Konstytucja RP)² ma takie znaczenie, iż dla dochowania wymogu legalnego ograniczenia konstytucyjnego prawa lub wolności konieczne może być coś więcej aniżeli przestrzeganie zasady proporcjonalności (z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP)³? W zakresie podejmowanej problematyki, praca ta ma na celu analizę dwóch zasadniczych kwestii. Po pierwsze zakresu w jakim klauzula z art. 2 Konstytucji RP stanowi podstawę dla wyinterpretowania konkretnych zasad ograniczających prawodawcę, po drugie tego w jakim stopniu owa klauzula stanowi wzmocnienie innych zasad, prowadząc do tworzenia się konkretnej aksjologii, a nawet pozaformalnych motywów rozstrzygnięcia przy powstawaniu decyzji finalnej dotyczącej oceny legalności ingerencji prawodawczej. Innymi słowy główna hipoteza, która stanowi tu punkt zainteresowań opiera się na pytaniu o to, czy możemy mówić o dwóch wymiarach omawianej klauzuli, tj. o art. 2 Konstytucji RP jako samoistnej podstawie uznania niekonstytucyjności regulacji ingerującej lub też bardziej idealistycznym wyznaczniku wymogu dochowania określonych zasad przy ograniczaniu praw lub wolności jednostki. Ponadto – na marginesie podejmowanych rozważań – należy zaznaczyć, że zasada z art. 2 Konstytucji RP stanowi samoistną podstawę wyznaczenia zasady proporcjonalności w przypadku ograniczania zasad przedmiotowych, w przypadku których nie może mieć zastosowania art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. W związku z powyższym, konieczne jest pierwszorzędnie wskazanie kontekstu praw podmiotowych jako interesującego z punktu widzenia tej pracy.

II. Dwuaspektowość zasady demokratycznego państwa prawa w kontekście ochrony praw i wolności konstytucyjnych

Klauzula państwa prawnego stanowiła jeszcze w okresie przed wejściem w życie obecnie obowiązującej ustawy zasadniczej z 1997 r. istotną podstawę wyznaczania standardów stanowienia prawa i granic możliwości ustawodawcy. Zakres treściowy omawianej klauzuli jest bardzo obszerny i nierozzerwalnie związany jest z różnymi koncepcjami państwa prawnego, które kształtowały się nie tylko w Polsce. Zakres ten w polskim systemie prawa w sposób wy-

---

² Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.

³ Z pominięciem kwestii norm prawa międzynarodowego.

mowny kształtuje się wraz z orzecnictwem Trybunału Konstytucyjnego. „Proces rozszerzania treści pojęcia «demokratyczne państwo prawne» ma [...] charakter ewolucyjny i jest funkcją gotowości do współdziałania doktryny prawniczej i orzecnictwa sądowego”⁴. Dzięki wzmocnieniu określonej refleksji teoretycznej autorytetem orzeczenia sądowego, dane koncepcje przyjmowały i ciągle przyjmują walor wiążącej wykładni⁵. Nie ulega wątpliwości, iż przed wejściem w życie obecnie obowiązującej Konstytucji RP istniała szersza potrzeba odwoływania się do ogólnej klauzuli państwa prawnego. Niemniej, mimo iż w ustawie zasadniczej z 1997 r. wyrażono wprost szereg wyinterpretowanych zasad, to orzecnictwo przedkonstytucyjne dekodujące jej treść zachowuje swoją aktualność, a sama klauzula ma dalej potencjał do aktywnego dekodowania jej treści i stosowania. „Wszędzie bowiem tam, gdzie brak jest szczegółowej normy konstytucyjnej albo zachodzi konieczność zharmonizowania poszczególnych norm, punktem odniesienia przy kontroli konstytucyjności może być klauzula demokratycznego państwa prawnego”⁶. Klauzula z art. 2 Konstytucji RP nie ma przy tym znaczenia wyłącznie dla Trybunału Konstytucyjnego, bowiem jej oddziaływanie winno być zauważalne także w praktyce stosowania prawa przez wszystkie organy państwa (szczególnie władzę sądowniczą). Właśnie względ na szereg możliwości w jakich omawiana klauzula może wpływać na finalne decyzje procesowe, czy to z zakresu stosowania, czy też wyłącznie kontroli prawa, stanowił przyczynek do prezentowanych analiz.

Odpowiedź – która zdawać się może wręcz trywialna – na pierwsze z postawionych we wstępie pytań powinna być z całkowitą pewnością twierdząca, bowiem prawo (konstytucyjne) tworzyć ma spójny system, w którym nigdy nie można wykluczyć wzajemnego oddziaływania norm nawet pozornie nieadekwatnych w danych sytuacjach. Przy stawianiu tezy, o potrzebie odwołania się do szeregu innych norm (w tym i omawianej klauzuli) przy rozpatrywaniu legalności ograniczania praw podmiotowych jednostki, kierować należy się wieloaspektowością zagadnienia i szerokim zakresem normowania wielu przepisów konstytucyjnych z uwagi na specyfikę wykładni ustawy za-

⁴ M. Wyrzykowski, *Zasada demokratycznego państwa prawa – kilka uwag*, [w:] *Księga XX-lecia orzecnictwa Trybunału Konstytucyjnego*, red. M. Zubik, Warszawa 2006, s. 238.

⁵ Ibidem.

⁶ Wyrok TK z 13 kwietnia 1999 r., K 36/98, OTK ZU nr 3/1999, poz. 40.

sadniczej. Ograniczenie wolności jednostki może następować z uwagi na konieczność ochrony szeregu wartości, a powiązania konkretnych praw i wolności konstytucyjnych z innymi przepisami ustawy zasadniczej powodują niejednokrotnie konieczność odwołania się do szerszego kontekstu, w tym także aksjologicznego – kształtowanego pomocniczo w oparciu o analizę całego systemu ustrojowego.

Zgodnie ze wspomnianym na wstępie założeniem o wieloaspektowości klauzuli demokratycznego państwa prawa w kontekście zasad reglamentacji fundamentalnych praw i wolności należy nakreślić wymiary w jakich przedmiotowa klauzula może odnosić znaczenie w procesie kontroli konstytucyjności ograniczania praw podmiotowych⁷. Po pierwsze, klauzula z art. 2 Konstytucji RP stanowi podstawę wyodrębnienia szeregu szczegółowych zasad jak zasada ochrony interesów w toku⁸, czy też ochrony ekspektatywy maksymalnie ukształtowanej⁹, które ograniczają prawodawcę oraz stanowią bezpośrednie i niekwestionowane wzorce kontroli. W zakresie nadmienionych zasad, wyinterpretowywanych głównie z zasady zaufania do państwa i prawa, odesłać można do bogatej literatury przedmiotu i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, dlatego też nie będą one tu szczegółowo omawiane – istotne jest jednak ich wyłączenie i typizacja dla zachowania systematyki. Drugi wymiar związany jest z tym, iż klauzula demokratycznego państwa prawa ma dużo szersze znaczenie, bowiem może ona oddziaływać w sposób pośredni na standard ochrony konkretnych praw i wolności. Ów pośredni wpływ zauważalny może być w dwóch aspektach. Pierwszym – zasadzającym się na wzmacniającym niektóre prawa lub wolności charakterze i możliwości dookreślania zakresu treściowego normy, oraz drugim – zauważalnym w aksjologicznej niemożności połączenia szeregu wartości składających się na omawianą klauzulę z wprowadzanymi ograniczeniami. Jak słusznie zauważa P. Tuleja „wyprowadzanie z tej meta klauzuli zasad szczegółowych może odbywać się na dwa sposoby: w oparciu o przyjęte w polskim prawo-

⁷ Pomijam w tym miejscu mający znaczenie głównie w okresie przedkonstytucyjnym zakres w jakim klauzula państwa prawa była podstawą wyinterpretowania szeregu praw podmiotowych (jak prawo do sądu – zob. orzeczenie TK z 7 stycznia 1992 r., K 8/91, OTK ZU 1992, poz. 5) wprost wyrażonych już w Konstytucji RP z 1997 r.

⁸ Zob. wyrok TK z 15 lipca 1996 r., K 5/96, OTK ZU nr 4/1996, poz. 30.

⁹ Zob. wyrok TK z 11 lutego 1992 r., K 14/91, OTK ZU 1992, poz. 7.

znawstwie rozumowania inferencyjne lub przez traktowanie klauzuli państwa prawnego jako klauzuli generalnej, odsyłającej do określonego systemu ocen, wartości i norm¹⁰.

Na marginesie warto zaznaczyć możliwość występowania specyficznych wypadków i tak za sytuację z pogranicza wskazanych rodzajów oddziaływania art. 2 Konstytucji RP uznać można by jej znaczenie dla właściwego rozumienia formalnej przesłanki ograniczania praw i wolności jednostki¹¹, która choć ujęta jest wprost w art. 31 ust. 3 *in principio*, to odsyła po części do zasad prawidłowej legislacji wywodzących się z analizowanego początkowego przepisu Konstytucji RP¹². Ten specyficzny przypadek demonstrowa jak klauzula demokratycznego państwa prawa może jednocześnie stanowić samoistną przesłankę uznania niekonstytucyjności chroniąc obywateli przed źle konstruowanym prawem, a zarazem (w tym samym zakresie treściowym) jest ona przepisem zrębowym służącym dookreśleniu normy – przez co w przypadku przepisów ograniczających prawa i wolności jednostki, których zgodność z zasadami prawidłowej legislacji jest kwestionowana, zachodzi niejako swoboda we wskazaniu jako adekwatnego wzorca kontroli art. 2 Konstytucji RP lub związkowego jego ujęcia z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP.

III. Pozatekstualna wykładnia przepisów Konstytucji RP a proces dekodowania pełnej treści praw i wolności konstytucyjnych

Prawidłowa – zgodna dyrektywalnie – wykładnia prawa niejednokrotnie musi uwzględniać elementy spoza treści językowej analizowanego przepisu *in se*. Nie ulega wątpliwości, że „możliwość odwołania się przez sądy do wykładni ustaw w zgodzie z Konstytucją, czyli do podstawowych wartości przez nią wy-

¹⁰ P. Tuleja, Art. 2, [w:] *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 222.

¹¹ „Uzależnienie dopuszczalności ograniczeń praw i wolności od ich ustanowienia «tylko w ustawie» jest czymś więcej niż tylko przypomnieniem ogólnej zasady wyłączności ustawy dla normowania sytuacji prawnej jednostek [...] Jest to także sformułowanie wymogu odpowiedniej szczegółowości unormowania ustawowego” (wyrok TK z 12 stycznia 2000 r., P 11/98, OTK ZU nr 1/2000, poz. 3).

¹² Zob. szerzej np. M. Szydło, Art. 31, [w:] *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86...*, s. 784–785.

rażanych, zwiększa znacznie swobodę działania sądu, tym samym poszerza jego możliwości jako gwaranta konstytucyjnych praw jednostki¹³. Uwagi te dotyczą nie tylko przepisów ustawowych (choć w ich przypadku jest to szczególnie często widoczne) lecz także konstytucyjnej sfery normatywnej, w tym także katalogu fundamentalnych praw i wolności. Nigdy nie można wykluczyć odczytania dodatkowych elementów praw i wolności konstytucyjnych (szczegółowo unormowanych w Konstytucji RP z 1997 r.) z innych przepisów ustawy zasadniczej (przykładowo art. 2 Konstytucji RP, czy też metaklauzuli godności istoty ludzkiej). Nie sposób także zanegować ich niejednokrotnie zasadniczej roli w ustalaniu prawidłowego kierunku wykładni. Jak zważył Trybunał, fakt, że ustrojodawca uregulował szereg praw i wolności w rozdziale II Konstytucji RP oraz to, iż te właśnie przepisy powinny zasadniczo stanowić podstawę kontroli norm, oznacza wyłącznie, że „przepisy szczegółowe powinny mieć zawsze pierwszeństwo przed zasadami ogólnymi, a nie że wykluczają one kontrolę także z punktu widzenia tych zasad. Zwłaszcza, że uznaną rolę zasad ogólnych jest ukierunkowanie interpretacji i stosowania przepisów szczegółowych”¹⁴.

Modyfikacja, czy też nakierowanie na dane rozumienie tekstu normatywnego przez wzgląd na podstawowe zasady ustrojowe jak ta z art. 2 Konstytucji RP, nie musi być związane wyłącznie z wartościami konstytucyjnymi, rozumianymi jako takie, których „przedmiotem oceny [...] są [...] pewne społeczne stany rzeczy, które poprzez ukształtowanie norm konstytucji i opartego na niej systemu prawnego mają być realizowane”¹⁵. Czasem w dużo prostszy sposób, klauzula państwa prawa może oddziaływać na system prawny. Niekiedy – przy założeniu syntaktycznego rozczłonkowania norm prawnych – w rzeczywistości będziemy mieć do czynienia jedynie z dookreśleniem poszczególnych elementów normy za pomocą treści normatywnej art. 2 Konstytucji RP. Przyjmując punkt widzenia praktycznej kazuistyki – zaznaczyć należy, że niekiedy w konkretnych okolicznościach organ stosujący prawo zauważy potrzebę uzupełnienia ustawowo ustalonego zakresu korzystania przez jednostkę z jej praw o dodatkowe elementy natury konstytucyjnej, wprost od-

¹³ P. Tuleja, *Stosowanie Konstytucji RP w świetle zasady jej nadrzędności*, Zakamycze 2003, s. 306.

¹⁴ Wyrok TK z 8 listopada 2001 r., P 6/01, OTK ZU nr 8/2001, poz. 248.

¹⁵ Z. Ziemiński, *Wartości konstytucyjne*, Warszawa 1993, s. 26.

nosząc się do procesu wykładni, w ramach której organ ustala najpierw autonomiczną treść regulacji konstytucyjnej (przy której także może dokonywać wykładni systemowej i celowościowej), a następnie ustala treść regulacji ustawowej biorąc pod uwagę wcześniejsze ustalenia dotyczące norm hierarchicznie wyższych – o ile dysponuje możliwością takiego dostosowania. Czasami bowiem, będziemy mieli do czynienia z sytuacją braku możliwości dokonania takiego wybiegu interpretacyjnego i konieczne będzie zakwestionowanie legalności działań prawodawcy. W każdym razie przy dekodowaniu „normy z przepisów ustawowych i konstytucyjnych za pomocą odpowiednich narzędzi wykładniczych [...] [n]orma konstytucyjna zwykle wykorzystana zostaje przez sąd jako mechanizm korygujący [...] wyznaczając dopuszczalny na gruncie zasad konstytucyjnych sposób interpretacji”¹⁶.

IV. Zasada państwa prawa u podstaw aksjologii konstytucyjnej

W ramach funkcji ustawy zasadniczej, wyróżnia się obecnie funkcję aksjologiczną¹⁷. Jak zważył Trybunał Konstytucyjny, „Konstytucja w całokształcie swych postanowień daje wyraz pewnemu obiektywnemu systemowi wartości, którego urzeczywistnianiu służyć powinien proces interpretacji i stosowania poszczególnych przepisów konstytucyjnych”¹⁸. Na płaszczyźnie tej szczególnie wyraźnie kształtuje się rola nie tylko preambuły, lecz także art. 2 Konstytucji RP, którego rolę z punktu widzenia aksjologicznych podstaw prawa polskiego trudno jest przecenić¹⁹.

Różne koncepcje państwa prawnego przypisują prawu szereg właściwości. Formalne właściwości, takie jak stabilność czy spójność mogą być pojmowane jako pewna wewnętrzna moralność prawa lub też jako instrument ochrony względem wartości merytorycznych jak wolność jednostki²⁰. Jak wskazu-

¹⁶ M. Gutowski, *Bezpośrednie stosowanie konstytucji w orzecznictwie sądowym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2018, r. LXXX, z. 1, s. 95.

¹⁷ Zob. G. Kryszewski, K. Prokop, *Aksjologia polskiej konstytucji*, Warszawa 2017, s. 21.

¹⁸ Wyrok TK z 23 marca 1999 r., K 2/98, OTK ZU nr 3/1999, poz. 38.

¹⁹ Tak m.in. M. Piechowiak, *Aksjologiczne podstawy polskiego prawa*, [w:] *Synteza prawa polskiego od 1998 roku*, red. T. Guz, J. Gluchowski, M. R. Pałubka, Warszawa 2013, s. 63.

²⁰ S. Wronkowska, *Zarys koncepcji państwa prawnego w polskiej literaturze politycznej i prawnej*, [w:] *Polskie dyskusje o państwie prawa*, Warszawa 1995, s. 73.

je S. Wronkowska, przy formułowaniu wymagań by normy prawne spełniały funkcję ochronną i realizowały określone wartości, należy zauważyć olbrzymią rolę w ich urzeczywistnianiu tak władzy prawodawczej, jak i organów stosujących prawo²¹. Na tych pierwszy spoczywa obowiązek tworzenia prawa tak, aby spełniało one określone wymagania, natomiast na tych drugich (co tutaj szczególnie istotne) spoczywa wymóg odpowiedniej interpretacji i odpowiedniego stosowania prawa, poprzez co adresatem wymagań stawianych systemowi przez państwo prawa jest także interpretator i organ stosujący prawo²².

W doktrynie podnosi się, iż to właśnie wypracowanie standardów i wartości płynących z klauzuli demokratycznego państwa prawa ma zapewniać spójność aksjologiczną systemu²³. Należy przy tym zaznaczyć, że istotne znaczenie ma tu konstytucyjne uadekwatnienie prawa i zauważenie, iż „[...] regulacje składające się na system praw człowieka oraz rozwiązania konstytucyjne stanowią [...] podstawę aksjologicznego uporządkowania systemu prawa na etapie procesu wykładni, służącego zapewnieniu aksjologicznej spójności systemu prawa, zgodności prawa z podstawowymi intuicjami i przekonaniami moralnymi”²⁴.

V. Egzemplifikacja judykacyjnego szerokiego zastosowania klauzuli demokratycznego państwa prawa

W moim przekonaniu to właśnie owo – zaznaczone powyżej – intuicyjne spojrzenie, niejednokrotnie włącza *en passant* perspektywę klauzuli demokratycznego państwa prawa w proces wykładni i stosowania prawa. Abstrahując od oceny *meritum* rozstrzygnięcia, przykładem takiego wybiegu intelektualnego, który zaobserwować daje się w judykaturze sądowej stanowić może treść uzasadnienia wyroku Sądu Rejonowego dla Warszawy-Śródmieście z 5 marca 2019 r. (sygn. XI W 717/18) uniewinniającego kontrmanifestantów usiłujących przeszkodzić w przebiegu niezakazanego zgromadzenia publicznego mające-

---

²¹ Ibidem.

²² Ibidem.

²³ Tak ibidem, s. 77.

²⁴ M. Gutowski, P. Kardas, *Wykładnia i stosowanie prawa w procesie opartym na Konstytucji*, Warszawa 2017, s. 216.

go na celu uczczenie zwycięstwa Wojska Polskiego nad bolszewikami w czasie Bitwy Warszawskiej 1920r. Sąd nawiązując do idei demokracji walczącej, przeciwstawiającej się nadużywaniu właściwych dla demokracji praw i wolności przez osoby oraz organizacje wrogie demokracji i odnosząc to do treści propagowanych przez środowiska uczestników niezakazanego zgromadzenia, stwierdził, że „nie znajduje podstaw aby uznać działania obwinionych za karygodne z punktu widzenia interesów społeczeństwa i państwa opartego na zasadzie rządów prawa, gdzie respektowane są prawa wszystkich do równego traktowania, nawet gdy nie należą do etnicznej, wyznaniowej, czy jakiegokolwiek innej większości. [...] Kwestionowanie podstaw demokratycznego państwa prawa, co niestety czynią takie organizacje jak [...] czy [...], winno w interesie społeczeństwa obywatelskiego spotkać się z reakcją wolnych, odpowiedzialnych obywateli”²⁵. Sąd zwrócił uwagę również na orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, w którym wskazuje się, iż zarówno na gruncie Konstytucji RP jak i międzynarodowych konwencji praw człowieka treści wyrażające nienawiść rasową i narodowościową i ich propagowanie *ex definitione* nie mieszczą się w aksjologii demokratycznej przestrzeni prawnej²⁶. Choć Sąd dla uzasadnienia prawnego podjętego rozstrzygnięcia potrzebuje odwołać się do przepisów ustawowych pozostawiających mu minimum dyskrecjonalności (*vide* ocena społecznej szkodliwości czynu), to właśnie perspektywa konieczności przestrzegania standardu (wartości) demokratycznego państwa prawa jawi się tu jako przeważająca szalę na rzecz uznania przez skład orzekający znikomej społecznej szkodliwości wspomnianego czynu oraz braku prawnej ochrony publicznego głoszenia poglądów przez podmioty kwestionujące (sic!) wartości porządku demokratycznego i zasadę rządów prawa. Odwołanie do wartości demokratycznego państwa prawa nie następuje tu – choć w pierwszej chwili tak właśnie mogło by się wydawać – w kontekście wzmocnienia wolności słowa, bowiem Sąd nie uzupełnił ustawowego ani konstytucyjnego zakresu regulacyjnego w kwestii przeprowadzenia legalnej kontrmanifestacji i publicznego głoszenia poglądów (poprzez dodanie pewnych konkretnych przesłanek określenia legalności/nielegalności działań jed-

²⁵ Wyrok Sądu Rejonowego dla Warszawy-Śródmieście z 5 marca 2019 r., sygn. XI W 717/18 (wyrok niepublikowany).

²⁶ Zob. wyrok TK z 11 października 2006 r., sygn. P 3/06, OTK ZU nr 9A/2006, poz. 121.

nostki wyinterpretowując je choćby z art. 2 Konstytucji RP) lecz odwołał się niejako wzmacniając swoją argumentację do ogólnych wartości – wynikających w ocenie Sądu z przyjęcia w Rzeczypospolitej Polskiej jako podstawy ustroju koncepcji demokratycznego państwa prawa. Widoczne jest tu stosowanie pozajęzykowej wykładni prawa, która uwzględniać ma szeroko rozumiany kontekst społeczny i aksjologiczny oraz system wartości moralnych, przy czym Konstytucja RP odnosi zasadnicze znaczenie poprzez swoje dogłębne nasycenie wartościami a wręcz swój aksjologiczny pluralizm²⁷. Ważne jest jednak, ażeby – będąca aktem stosowania prawa – decyzja procesowa, nie zastępowała roli ustawodawcy, który to w pierwszej kolejności powołany jest do wyważania wartości i wyboru konkretnych z nich, którym tworząc daną regulację daje prymat²⁸. Rola władzy sądowniczej – głównie Trybunału Konstytucyjnego w procesie kontroli tego wyważenia i oceny jego zgodności z zasadami konstytucyjnymi – jest więc wtórna. Jednakowoż uwzględnić należy także możliwości sądownictwa związane z odpowiednio obwarowanym (pod względem granic dopuszczalnej egzegezy tekstu prawnego) bezpośrednim stosowaniem Konstytucji RP.

Stosowanie klauzul generalnych i pojęć nieostrych zawsze niesie za sobą ryzyko pewnej arbitralności. Zarazem podkreślić należy, że sędzia w demokratycznym państwie prawa musi dysponować pewnym zakresem swobody, tak aby każdorazowo dostosować aplikację norm do konkretnego przypadku i zapewnić proporcjonalność ingerencji w przypadku, w którym jego judykat ingeruje w prawa jednostki. „Oddanie sądowi możliwości ustanawiania w tym zakresie generalnych dyrektyw aksjologicznych być może wzmocniłoby społeczne poczucie pewności prawa, ale zatarłoby różnice między sądem a prawodawcą”²⁹. Podczas dokonywania krytycznej oceny decyzji organu stosującego prawo, w którym widoczna jest daleko idąca

²⁷ Zob. K. Działocha, S. Jarosz-Żukowska, „Wartości konstytucyjne” w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, [w:] *Studia z prawa konstytucyjnego. Księga jubileuszowa dedykowana Prof. zw. dr. hab. Wiesławowi Skrzydle*, red. J. Posłuszny, J. Buczkowski, K. Eckhardt, Przemyśl 2009, s. 81–83.

²⁸ Zob. wyrok TK z 20 listopada 1996 r., K 27/95, OTK ZU 6/1996, poz. 50.

²⁹ Tak w kontekście konieczności wyboru wartości w przypadku testu proporcjonalności w sytuacji braku zobiektywizowanych reguł – K. Wójtowicz, *Zasada proporcjonalności jako wyznacznik konstytucyjności norm*, [w:] *Księga XX-lecia orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, red. M. Zubik, Warszawa 2006, s. 278.

wykładnia pozatekstualna i odniesienie do argumentów aksjologicznych, należy rozdzielić dwie płaszczyzny: ocenę zasadności *meritum* rozstrzygnięcia³⁰ oraz – mający dużo szersze spectrum – stosunek glosatora do włączania w proces stosowania prawa abstrakcyjnych i mających niekiedy pozanormatywny cień³¹ wartości.

VI. Podsumowanie

Niniejszy artykuł ma o tyle charakter wprowadzający, iż nie obejmuje on problematyki jedynie klasycznego kolizyjnego stosowania konstytucji, lecz także i włączanie jej postanowień w proces ważenia określonych wartości towarzyszący rozpoznawaniu konkretnych spraw obejmujących swoim zakresem problematykę wolności jednostki i reglamentowanego przez prawo zakresu w jakim korzystać może ona ze swoich fundamentalnych praw.

Ważnym spostrzeżeniem jest to, iż – w konsekwencji zaprezentowanych rozważań – w przypadku problematycznego obowiązku państwa do zapewnienia bezpieczeństwa³² bez znaczenia pozostanie fakt uznania go za prawo podmiotowe jednostki lub za zasadę przedmiotową, bowiem równowagę pomiędzy koniecznością wywiązywania się z niego przez państwo a innymi wartościami konstytucyjnymi zapewniać powinna klauzula demokratycznego państwa prawa w przypadku uznania nieadekwatności wzorca w postaci art. 31 ust. 3 Konstytucji RP.

Zasada demokratycznego państwa prawa jest więc zarówno klauzulą generalną (czy też bardziej przepisem odsyłającym – „do pewnej koncepcji państwa, którą ustrojodawca zaakceptował i której wyznaczył rolę wzorca, ideału

---

³⁰ Zarówno pod kątem sprawiedliwościowym jak i prawidłowości dokonanej subsumcji i zastosowania przepisów prawa.

³¹ Wynikający z faktu, iż wpływ na kształt przyjmowanych koncepcji, chociażby demokratycznego państwa prawa ma szereg czynników takich jak poglądy przedstawicieli nauki prawa oraz innych nauk, uwarunkowania historyczne i cywilizacyjne oraz subiektywne spostrzeżenia interpretatora.

³² Zob. np. J. Karakulski, *Ustrojowy obowiązek zapewnienia bezpieczeństwa obywateli – analiza art. 5 media parte Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Naczelne zasady systemowe w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. M. Mierzwa, K. Niewęglowski, Lublin 2019, s. 134–144.

politycznego”³³) wskazując ogólne kryteria jakimi kierować należy się przy podejmowaniu konkretnych rozstrzygnięć, jak i „zasadą konstytucyjną [...] złożoną z dyrektywalnie pojmowanych zasad szczegółowych”³⁴, stanowiącą podstawę konkretnych norm mogących mieć samoistne zastosowanie oraz mających przy tym klarownie funkcjonalny charakter.

Artykuł ten może stanowić również zaczątkowy element pogłębionych rozważań teoretyczno-dogmatycznych i socjologiczno-prawnych nad formami implementacji postanowień ustawy zasadniczej do procesu stosowania prawa, bowiem klasycznie ujmowany paradygmat związany z wykładnią art. 8 ust. 2 Konstytucji RP wydaje się już nie tyle anachroniczny, co niewystarczający – a dzieje się tak na skutek coraz szerszego (na płaszczyźnie rozumowań inferencyjnych) współstosowania Konstytucji RP, przejawiającego się w aksjologicznym oddziaływaniu treści konstytucyjnej wykraczającym poza ramy celowościowej (zgodnej z wartościami podstawowymi wyrażanymi w Konstytucji RP³⁵) i systemowej wykładni jaka wydawała się być pożądanym kierunkiem rozumienia nakazu prokonstytucyjnej wykładni oraz wykładni w zgodzie z konstytucją³⁶.

Podsumowując, należy stwierdzić, że klauzula demokratycznego państwa prawa stanowiąc fundament normy limitującej ograniczanie konstytucyjnych praw i wolności stanowi użyteczny instrument zarówno w sytuacji rozstrzygania o kwestiach dotyczących konstytucyjnych praw i wolności podczas procesu badania konstytucyjności aktów prawnych jak i w przypadku stosowania prawa *sensu stricto*. Klauzula ta nie może być postrzegana wyłącznie jako prawzór zasady proporcjonalności³⁷ (choć i w tym zakresie dalej może odgrywać znaczenie) lecz także jako wciąż aktualny punkt odniesienia przy

³³ S. Wronkowska, *Charakter prawny klauzuli demokratycznego państwa prawnego (art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej)*, [w:] *Zasada demokratycznego państwa prawnego w Konstytucji RP*, Warszawa 2006, s. 104.

³⁴ E. Morawska, *Klauzula państwa prawnego w Konstytucji RP na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Toruń 2003, s. 201.

³⁵ Zob. P. Tuleja, *Stosowanie Konstytucji RP w świetle...*, s. 305.

³⁶ Szereg uwag odnośnie interpretacji prawa zorientowanej na treść regulacji konstytucyjnej – zob. J. Karakulski, *Słów kilka o wykładni prawa w zgodzie z Konstytucją z perspektywy derywacyjnej koncepcji jego wykładni*, [w:] *Problemy nauk prawnych. Tom 13*, red. K. Pujer, Wrocław 2019.

³⁷ Zob. m.in. E. Morawska, *op.cit.*, s. 283–290.

każdorazowej ocenie hierarchicznej zgodności i aplikacji norm prawnych, a zadaniem doktryny prawa i orzecznictwa jest precyzyjne ustalenie odpowiedniej metodyki tak, aby w przypadku tych środków włączenia wartości i zasad demokratycznego państwa prawa w procesy decyzyjne, które najbardziej oddalone są od pozytywistycznych wizji stosowania prawa, nie dochodziło do działań *contra legem*³⁸, które mogą być jednakowo niebezpieczne dla jednostki jak źle stanowione prawo.

Literatura

- Działocha K., Jarosz-Żukowska S., „Wartości konstytucyjne” w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, [w:] *Studia z prawa konstytucyjnego. Księga jubileuszowa dedykowana Prof. zw. dr. hab. Wiesławowi Skrzydle*, red. J. Połuszny, J. Buczkowski, K. Eckhardt, Przemysł 2009.
- Gutowski M., *Bezpośrednie stosowanie konstytucji w orzecznictwie sądowym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2018, r. LXXX, z. 1.
- Gutowski M., Kardas P., *Wykładnia i stosowanie prawa w procesie opartym na Konstytucji*, Warszawa 2017.
- Karakulski J., *Słów kilka o wykładni prawa w zgodzie z Konstytucją z perspektywy derywacyjnej koncepcji jego wykładni*, [w:] *Problemy nauk prawnych. Tom 13*, red. K. Pujer, Wrocław 2019.
- Karakulski J., *Ustrojowy obowiązek zapewnienia bezpieczeństwa obywateli – analiza art. 5 media parte Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Naczelne zasady systemowe w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. M. Mierzwa, K. Niewęglowski, Lublin 2019.
- Kryszeń G., Prokop K., *Aksjologia polskiej konstytucji*, Warszawa 2017.
- Morawska E., *Klauzula państwa prawnego w Konstytucji RP na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Toruń 2003.
- Piechowiak M., *Aksjologiczne podstawy polskiego prawa*, [w:] *Synteza prawa polskiego od 1998 roku*, red. T. Guz, J. Głuchowski, M. R. Pałubska, Warszawa 2013.
- Safjan M., *Wprowadzenie*, [w:] *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.
- Szydło M., *Art. 31 (XII. Ustanawianie ograniczeń w ustawie)*, [w:] *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.

---

³⁸ Zob. szerzej np. w zakresie granic prokonstytucyjnej wykładni M. Safjan, *Wprowadzenie*, [w:] *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86...*, s. 88.

- Tuleja P., *Art. 2, [w:] Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.
- Tuleja P., *Stosowanie Konstytucji RP w świetle zasady jej nadrzędności*, Zakamycze 2003.
- Wójtowicz K., *Zasada proporcjonalności jako wyznacznik konstytucyjności norm*, [w:] *Księga XX-lecia orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, red. M. Zubik, Warszawa 2006.
- Wronkowska S., *Charakter prawny klauzuli demokratycznego państwa prawnego (art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej)*, [w:] *Zasada demokratycznego państwa prawnego w Konstytucji RP*, Warszawa 2006.
- Wronkowska S., *Zarys koncepcji państwa prawnego w polskiej literaturze politycznej i prawnej*, [w:] *Polskie dyskusje o państwie prawa*, Warszawa 1995.
- Wyrzykowski M., *Zasada demokratycznego państwa prawa – kilka uwag*, [w:] *Księga XX-lecia orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, red. M. Zubik, Warszawa 2006.
- Ziembiński Z., *Wartości konstytucyjne*, Warszawa 1993.